

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК НЕОБХІДНИЙ КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ, ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах постійного оновлення інформаційного масиву у суспільстві, швидкого розвитку технологій невід'ємною та важливою компонентою освітнього процесу стає самостійна робота студентів. Сучасні роботодавці очікують від потенційних кандидатів на певну посаду вміння самостійно мислити, здатність виокремити проблему та знайти її ефективне вирішення, спроможність ефективно працювати. Становлення молодого спеціаліста відбувається не стільки у засвоєнні певної технологічного ланцюжка діяльності, скільки в умінні застосувати знання та досвід у конкретній робочій ситуації. Рівень професійної компетентності фахівця залежить від його здатності самостійно набувати нові знання, вміння та навички, що дозволяє молодому фахівцю швидко адаптувати свої знання до сучасних технологій, які постійно розвиваються та вдосконалюються. Таким чином, розвиток та удосконалення змісту, форм і методів самостійної роботи студентів набуває останнім часом важливого значення.

Аналіз досліджень та публікацій, присвячених проблемі. Дослідження проблем організації самостійної діяльності студентів здійснювалося багатьма українськими та закордонними вченими, серед яких В. Бондар, О. Бондаревська, І. Зимня, В. Козаков, Я. Коменський, О. Пехота, І. Підласий, С. Якіманська, О. Ярошенко та ін. Самостійна робота визначається як один з ефективних методів пізнавальної діяльності у роботах А. Алексюка, В. Беспалька, Я. Лернера, П. Підкасистого, Г. Щукіної та ін. Питання управління самостійною пізнавальною діяльністю студентів розглядали Ю. Машбиць, В. Паламарчук, Н. Протасова, М. Солдатенко та ін.

Незважаючи на широкий та багатоплановий характер наукових досліджень, присвячених проблемі організації самостійної роботи студентів, багато питань цієї теми залишаються не з'ясованими. Яким чином потрібно організувати самостійну роботу студентів та провести оцінювання її результатів, щоб кожна робота студента

стала його особистою справою, яка збуджує цікавість, активність, проявляє і розвиває компетентності, підвищує мотивацію до успіху? Які оцінювальні методики необхідно застосовувати, щоб студент отримав ґрунтовні знання і в той же час сформувався як розвинута особистість?

Мета статті. Метою статті є аналіз існуючих проблем в організації самостійної роботи студентів, виокремлення шляхів її вдосконалення та методів оцінювання результатів.

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньому середовищі у зв'язку із різким збільшенням обсягів інформації самостійна робота студентів стає тим важелем, завдяки якому формується основа для набуття професійних компетенцій.

Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах передбачено, що самостійна робота студента має становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни. Така кількість годин повинна розвинути пізнавальну активність, сформувати самостійність як рису особистості студента. Система керівництва індивідуальною самостійною роботою студентів охоплює чітке планування, детальне продумування, безпосереднє або опосередковане керівництво з боку викладача, систематичний контроль за поетапним, кінцевим результатами, оперативне оприлюднення оцінки результатів, внесення відповідних коректив у її організацію.

Підкреслюючи особливе значення самостійної роботи студентів, Т. Кулікова зазначає, що «сама вона створює базу неперервної освіти, дає змогу постійно підвищувати свою кваліфікацію, формує готовність до самоосвіти» [2].

У своєму дослідженні В. О. Куклев наводить такі ознаки самостійної роботи:

- наявність конкретної дидактичної цілі, яка закладена у навчальному завданні і може розпізнаватися студентами;
- визначення необхідного обсягу знань, вмінь, навичок на кожному етапі пізнавальної діяльності студентів (від незнання до знання);
- розвиток у студентів психологічної установки на самостійне систематичне поповнення знань;

- створення умов для самоорганізації та самодисципліни студентів у оволодінні методами пізнавальної дійсності;
- використання як інструмент педагогічний вплив та управління у процесі навчання [1].

Ми вважаємо, що самостійна робота студентів стає значно ефективнішою, якщо базується на використанні спеціально розроблених навчальних завдань, оцінюється відповідно до попередньо розроблених критеріїв, призводить до отримання нових знань, навичок, досвіду вирішення складних ситуацій і розвиває особистісні якості майбутніх фахівців.

Таким чином, самостійна робота студентів – форма навчальної діяльності, яка здійснюється під керівництвом викладача, скерована на вирішення навчальних задач, проведення досліджень у проблемних сферах, виконання аналітичних робіт, що сприяє більш ґрунтовному засвоєнню навчального матеріалу, розвитку пізнавальної самостійності, вдосконалює навички самоосвіти студентів сучасного вишу.

Ми виокремлюємо такі цілі впровадження самостійної роботи у навчальний процес:

- систематизація та розширення теоретичних знань;
- розвиток умінь здійснення пошуку необхідної інформації у різних джерелах (бібліотеки, мережа Internet);
- удосконалення навичок самооцінки результатів власної навчальної діяльності;
- формування критичного мислення, усвідомленого відношення до тих чи інших поглядів, ідей, концепцій;
- розвиток дослідницьких навичок тощо.

Серед недоліків організації самостійної роботи студентів можна виділити:

- неефективний зворотній зв'язок, який би виявив недоліки у виконанні того чи іншого завдання, і дозволив би керувати самостійною роботою студентів. Тут можливе широке застосування інформаційних технологій через мережу Internet, мобільні пристрої;

- недостатній рівень розроблених дидактичних матеріалів, які б направляли та допомагали студентам у їх самостійній роботі. Такі матеріали не повинні вміщувати чітко виписані інструкції до вирішення задачі (наприклад, при вивченні інформатики), а лише окреслювали напрями, за яким студенти самостійно виконують те чи інше завдання;

- недосконалість проведення структурованості навчального матеріалу, яке дозволяє виокремити із загального його обсягу ті фрагменти, що можуть бути засвоєні студентами самостійно;

- недостатньо ретельний аналіз отриманих результатів самостійної роботи у кінці вивчення дисципліни, який дозволив би постійне вдосконалення існуючих навчально-методичних матеріалів;

- відсутність цілісної системи навчальних завдань для самостійної роботи студентів, які взаємопов'язані між собою, що дає змогу організувати творчий навчальний процес.

Узагальнено самостійну роботу студентів можна представити у двох видах: аудиторна (під керівництвом викладача) та позааудиторна, яка виконується за методичними порадами викладача, але без його безпосередньої участі.

До самостійної роботи студентів ми відносимо такі навчальні дії:

- попереднє опрацювання теоретичних положень навчальних тем у контексті підготовки до практичних, лабораторних занять відповідно до навчального плану;

- виконання у позааудиторний час завдань, заданих викладачем;

- виконання самостійних завдань протягом навчального заняття;

- підготовка до контрольних заходів протягом семестру (тести, контрольні роботи, заліт, іспит);

- виконання підсумкових кваліфікаційних робіт (курсний, дипломний проект);

- участь у науково-практичних студентських конференціях ВНЗ, міста, країни;

- проведення студентами власних наукових досліджень, обговорення їх результатів на семінарах, конференціях;
- створення рецензій, оглядів наукових публікацій за вибраною темою, узгодженою з викладачем;
- написання рефератів відповідно до розроблених вимог та ін.

Важливе місце у змісті самостійної роботи займає контроль та оцінювання проведеної студентами роботи. Необхідна така організація навчальних завдань, які б задовольняли принципам повноти, доступності, проблемності, творчої ініціативи, професійному саморозвитку. І, відповідно, методи контролю та оцінювання навчальних результатів мають відповідати поставленим цілям.

На сьогоднішній день серед функції контролю та оцінювання результатів самостійної роботи студентів практично реалізується лише одна – фіксація отриманих балів (оцінок), інші ж важливі у процесі навчання функції контролю: навчальна, мотивації, оптимізацій, комунікативна, розвивальна та ін. зреалізовані у організації та плануванні самостійної роботи студентів неповною мірою.

Контроль результатів самостійної роботи студентів виконується різними формами і методами. Це можуть бути: публічні презентації студентами своєї роботи, самоконтроль (через тести, контрольні запитання, таблиці самооцінки), захист робіт, звіти тощо. Але обов'язковим компонентом має бути наявність чітко виписаних критеріїв оцінювання, які оприлюднюються перед проведенням таких робіт. Критерії оцінювання, залежно від виду роботи, повинні включати:

- визначення рівня засвоєння теоретичного навчального матеріалу, знання основних термінів, розуміння принципів використання тієї чи іншої функції тощо;
- навички виконувати практичні дії в межах навчальних питань, що розглядаються;
- вміння знайти потрібну інформацію, розуміння проблеми та аналіз шляхів її вирішення;
- аргументованість, логічність представлення алгоритму розв'язання проблеми;
- критичний аналіз альтернативних варіантів вирішення навчальної задачі;

- вміння довести свою позицію, толерантне сприйняття критичних зауважень тощо.

Якісне оцінювання навчальних результатів неможливе без усвідомлення своїх помилок та недоліків роботи самими студентами. Студент повинен чітко розуміти, чому він отримав ту чи іншу оцінку (або кількість балів) за свою навчальну роботу, де він допустився помилок і яких саме; що необхідно зробити, щоб підвищити свій рівень знань. Відсутність чітких критеріїв часто викликає у студентів незгоду із отриманою оцінкою. У той же час розуміння студентами процесу оцінювання відповідно до визначених критеріїв і погодження з оцінками, які вони отримують, призводить до покращення результатів навчання.

Окрім оцінки фактичного виконання завдання, критерії оцінювання повинні містити і зусилля, які доклав студент до засвоєння поданого матеріалу. Ті роботи, над якими багато працювали, повинні мати і високі результати. Обов'язково повинен бути відмічений і творчий підхід до виконання певної роботи, наявність власних висновків та пропозицій. Так реалізується один із принципів індивідуалізації сучасної вищої школи. На початку вивчення дисципліни такі критерії оголошуються студентам разом із іншими методичними розробками – календарним планом отримання і здачі лабораторних робіт, рефератів; переліком питань, що виносяться на кожне практичне заняття та ін.

Контрольні завдання, які отримують студенти, повинні мати ясні цілі на визначення досягнення ними певного рівня знань, закріплення отриманих навиків, спонукання до подальшого самовдосконалення. Ці цілі необхідно доводити до студентів, тоді і робота виконується ними свідомо, з великою продуктивністю і ентузіазмом. У контрольні завдання ми включаємо не лише традиційні питання по засвоєнню навчального матеріалу, але й перевірку таких навиків, як вміння узагальнювати і зіставляти факти; робити самостійні висновки; критично аналізувати отриману інформацію; виділяти головне і виявляти зв'язки між окремими явищами, факторами; самостійне опрацювання матеріалів базового підручника та додаткової літератури.

Навчальні завдання для самостійної роботи студентів можна об'єднати у такі групи:

1. репродуктивні, які припускають виконання дій, аналогічних представленому викладачем зразку, або за чітко розробленими методичними вказівками. Ми вважаємо такі завдання малоефективними, студенти їх виконують майже автоматично, проблемних питань не виникає і, відповідно, засвоєння навчального матеріалу відбувається на низькому рівні;

2. реконструктивні, які студенти виконують із використанням наявного обсягу знань, але певним чином змінених умовах завдання. Така робота збільшує зацікавленість студентів, вимагає вирішувати нескладні проблеми за рахунок пошуку нових навчальних знань та умінь;

3. евристичні, виконання яких призводить до появи нового досвіду вирішення задач, застосування навчальних знань у нестандартних ситуаціях. Такі завдання розширюють не тільки навчальне поле знань, але розвивають професійні компетенції майбутніх фахівців;

4. творчі, скеровані на отримання нових знань, навичок вирішення складних проблем. Найскладніший тип завдань, використовується, як правило, у навчанні старшокурсників з метою розвитку аналітичних, дослідницьких навичок.

Ми вважаємо, що навчальні завдання для самостійної роботи мають бути переважно 2, 3, 4 типів, орієнтовані на майбутню професійну діяльність, максимально наближені до реальних задач та вміщувати дослідницький компонент.

А. Ставицький акцентує на важливості впровадження в освітній процес саме дослідницької складової: «У «суспільстві знань» знання повинні бути такими, щоб теперішні студенти могли впоратися з викликами майбутнього. Це означає, що після закінчення університету знання можуть застаріти, але навички самостійної роботи та методи досліджень будуть використовуватися студентами і надалі» [3].

Проаналізуємо два типи завдань із однієї навчальної теми «Створення звітів у середовищі СУБД Access» у контексті проведення дослідницької роботи.

Варіант 1. Завдання має такий вигляд:

«На базі існуючої таблиці створіть звіт, обчисліть максимальну та мінімальну суму кожного вкладу». Це завдання не містить зразка кінцевого результату, студентам важко визначити правильність проведених розрахунків.

Варіант 2. Завдання подається у роздрукованому вигляді (рис. 1), необхідно провести розрахунки і отримати аналогічний звіт. Тут студент має сам дослідити, що необхідно обчислити, яким чином представити результат. Вважаємо, що саме завдання такого типу мають бути впроваджені у навчальний процес сучасного вишу.

Шифр	Назва	Сума	Відсотки	Термін	Щомісячний внесок
123					
	Пенсійний	200	18,00%	18	11,11
	Пенсійний	50	18,00%	12	4,17
Ітоги для 'Шифр' = 123 (2 записей)					
	Мінімальна сума	50			
	Максимальна сума	200			
234					
	Депозит	600	20,00%	18	33,33
	Депозит	450	20,00%	12	37,50
	Депозит	100	20,00%	6	16,67
Ітоги для 'Шифр' = 234 (3 записей)					
	Мінімальна сума	100			
	Максимальна сума	600			
345					
	Святковий	550	17,00%	6	91,67
	Святковий	400	17,00%	12	33,33
	Святковий	150	17,00%	12	12,50
Ітоги для 'Шифр' = 345 (3 записей)					
	Мінімальна сума	150			
	Максимальна сума	550			

Рис. 1. Завдання, що містить дослідницький компонент

При проведення занять з інформатики із студентами 1-го курсу (350 респондентів) протягом 2011-2013 рр. ми досліджували навчальні результати залежно від типу завдань, які виконували студенти. Аналізувались також зацікавленість та мотивація до досягнення успіху. Результати проведеного нами аналізу продемонстрували, що студенти, які виконували завдання із дослідницькою складовою, мають на 15% більший рівень навчальних результатів та значний рівень мотивації та зацікавленості при виконанні роботи.

Серед позааудиторних форм самостійної роботи найпоширеною, яку вибирають студенти, все ще залишається написання рефератів. Реферат (від *лат. referer* — доповідати, повідомляти) — стисле викладення суті певного питання. Ми інформуємо студентів про обов'язкове наявність таких компонентів реферату:

1. Вступ (актуальність проблеми, аналіз існуючих підходів (технологій, модифікацій тощо)).

2. Основна частина (висвітлення існуючих переваг і недоліків; опис проблем, які Ви бачите у вибраній для дослідження теми і можливі шляхи їх розв'язування).

3. Висновки, рекомендації щодо перспектив розвитку (вдосконалення, застосування тощо).

4. Список використаної літератури, включаючи і джерела Internet.

Для розвитку у студентів навичок проведення самооцінної діяльності власної роботи ми до кожного виду роботи додаємо таблицю самооцінки (табл. 1), яка включає перелік об'єктів оцінювання та критерії оцінювання. Наприклад, для самооцінки реферату (максимальна кількість балів – 8) така таблиця має такий вигляд:

Табл. 1. Результати самооцінювання реферату

№	Зміст	Самооцінка	Зовнішня оцінка (викладача/студент)
1.	За структурними компонентами (максимальна кількість балів - 4) - структурованість матеріалу (наявність компонентів, перерахованих у п.2 документа «Вимоги до реферату»); - логічність, аргументованість; - розкриття поставлених проблем		
2.	Оформлення роботи (максимальна кількість балів - 2): - використання можливостей текстового процесору MS Word (зміст, формат шрифту та абзацу, предметний покажчик, списки тощо); - ретельність, відсутність граматичних та стилістичних помилок		
3.	Розкриття термінології теми		

	(максимальна кількість балів - 1)		
4.	Виконання роботи відповідно термінів (максимальна кількість балів - 1)		
	Всього балів		

Табл. 2. Критерії оцінювання реферату

<i>За структурними компонентами (максимальна кількість балів - 4)</i>	
Повна відповідність вимогам (наявність вступу, основної частини, висновків, літератури; розкриття теми, аргументованість)	4 бали
Відсутність деяких структурних компонентів, наявність аргументованості	3 бали
Відсутність більшої частини структурних компонентів, низький рівень аргументованості	2 бали
Хаотичність у розкритті теми	1 бал
<i>Оформлення роботи (максимальна кількість балів - 2)</i>	
Професійне використання можливостей текстового процесору MS Word	2 бали
Низький рівень використання можливостей текстового процесору MS Word, наявність помилок	1 бал

При свідомому та творчому відношенні до виконання такого виду завдань студенти значно розширюють своє навчальне поле, мають змогу розвивати особистісні якості такі, як аналітичні здібності, критичне мислення, вміння узагальнювати та аргументувати. На жаль, серед студентів 1-го курсу переважає тенденція знайти вже написаний реферат у мережі Internet та дещо його адаптувати. Вважаємо, що необхідно впроваджувати в українську освітню сферу систему «Антиплагіат», як це вже використовується у Росії, а також, можливо, було б доцільним і письмові підтвердження студентами самостійності створеної роботи.

З метою уникнення проблем із плагіатом, ми розробили комплекс завдань для самостійної роботи, скеровану на розвиток професійних та особистісних компетенцій:

1. Розробка репозитарію за 20 питаннями з дисципліни «Інформатика» різних джерел мережі Internet.
2. Складання переліку 15 актуальних статей у журналі з інформаційних технологій (за 2011-2013 рр.). До кожної статті додається анотація.
3. Розробка 2-х інтерактивних кросвордів із питаннями з інформатики. За допомогою функції ЕСЛИ перевірити результат та оцінити.
4. Перевірка та аналіз якості 10 робіт, виконаних іншими студентами, за критеріями, узгодженими із викладачем.
5. Розробка репозитарію із 15 он-лайн курсів різних джерел мережі Internet.
6. Складання термінологічного словника (20-30) слів до навчальної теми.
7. Переклад іншомовної статті, яка стосується інформаційних технологій.

Розробка комплексу різноманітних навчальних завдань, серед яких студенти мають змогу вибрати те завдання, яке їм найцікавіше виконувати, призводить до свідомого і творчого підходу до роботи. Саме такі завдання викликають у студентів інтерес, збільшують мотивацію до знаходження правильного рішення, розвивають навички самостійної роботи.

Науково-дослідна робота студентів є невід'ємною складовою самостійної роботи студентів. Саме тут формується здатність до критичного аналізу інформаційних масивів, вміння аргументувати свою позицію та дискутувати, вислухати та сприйняти іншу думку. Ми ж хочемо зацентувати увагу на такій важливій компоненті науково-дослідної діяльності студентів як формування у них коректного з точки зору науковості висловлення своїх думок. Як правило, викладачі приділяють значну увагу оформленню робіт, їх змістовому наповненню, вмінню логічно мислити та аргументовано викладати свої думки. Але теоретичної та практичної підготовки для формування якісного наукового стилю під час проведення навчальних занять у студентів недостатньо.

Основними ознаками наукового стилю є:

- ясність і предметність тлумачень;
- логічна послідовність викладення змісту навчальної теми;
- об'єктивний аналіз;

- точність і лаконічність висловлювань;
- аргументованість й переконливість тверджень;
- докладні й стислі висновки.

Аналізуючи роботи студентів, ми звернули увагу, що поширеними є такі помилки й неточності, на яких і акцентуємо:

- відсутні посилання на джерело, наводяться лише тези певного автора, наприклад, «С. Л. Рубінштейн розглядав ...»;
- «Експериментальними дослідженнями не раз було доведено ....» – незрозуміло, хто саме проводив дослідження, невідома кількість учасників експерименту, вислів «не раз» – не є науковою лексикою;
- у певних працях дослідники наводять конкретні цитати, визначення, називають автора та назву праці, але не надають номеру сторінки, де вміщена така інформація;
- не наводиться чисельність респондентів, з якими відбувались дослідження, наприклад, «2/3 студентів вважають ....»;
- вживання таких висловів як «зазвичай», «усім відомо » не є науковим стилем.

Висновки. Аналіз організації самостійної роботи студентів дозволяє зробити висновок, що сукупність її компонентів (навчальні завдання, критерії оцінювання, методи проведення оцінювання отриманих результатів) утворюють цілісну систему. Кожен із виокремлених компонентів взаємодіє із іншими, а всі разом впливають на результат – формування професійної компетентності майбутнього фахівця. Діяльність викладача при цьому спрямована на аналіз навчальних досягнень студентів, визначення рівня їх відповідності поставленій меті, розробці навчальних завдань із дослідницькими складовими, проектуванні ефективних методів оцінювання. Розвиток особистісних рис студента, його самостійності, креативності має бути врахована при виконанні завдань самостійної роботи. Подальших досліджень потребує протиріччя між збільшенням обсягу самостійної роботи студентів та традиційним підходом у методичному забезпеченні такої роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куклев В. О. Становление системы мобильного обучения в открытом дистанционном образовании: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. – Ульяновск, 2010. – 46 с.
2. Куликова Т. А. Организация самостоятельной работы студентов вуза в информационно-коммуникационной обучающей среде: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Ставрополь, 2011. – 200 с.
3. Ставицький А. Розвиток вищої освіти, заснованої на дослідженнях // Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис. № 3 (додаток 2) – Тематичний випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – 256 с., с. 27–30